

TIMPUL: UNIVERSALIE CULTURALĂ VS. VIZIUNE ETNOLINGVALĂ

Timpul reprezintă o categorie cu rol fundamental în procesarea și conceptualizarea realității. Or, în viziunea cognitivă realitatea nu se rezumă doar la ceea ce există fizic; la fel de „reale” sînt și „lumile conceptuale”, construite prin intermediul operațiilor mentale. Această construcție a „lumii conceptuale” implică faptul că noi impunem o organizare experienței noastre primare și structurilor cognitive, procesate deja prin intermediul aplicării progresive și interactive a unor proceduri interpretative. Or, structurile semantice se consideră conceptualizări modelate în acord cu regulile impuse de convenția lingvistică. Fiind un concept primordial și vital pentru experiența umană – o *universalie culturală* – timpul e supus totuși unor noțiuni total diferite în ce privește caracterul și esența lui. A devenit deja axiomatic faptul că oamenii au o reprezentare proprie a timpului în ei înșiși, adică fiecare individ posedă un mod personal de a reprezenta, a stoca și a păstra timpul în propria minte. „În fapt, menționa G. Stănescu, noi nu dăm socoteală de timpul fizic, ci de percepția sa subiectivă, care are o evidentă conotație culturală”. [6: 46]

Modul de a conceptualiza timpul este direct legat de cultura poporului, deoarece reprezintă rezultatul activității practice cognitive, comportă trăsături specific naționale, determinate de particularități de factori de ordin istoric, religios, natural, geografic, social etc. Totuși imaginea timpului poate varia în mentalul aceluiași popor. Or, orice popor nu trăiește izolat, iar mentalul îi este „contaminat” de modul de percepere a lumii de către alte popoare, axat pe o experiență general-umană, de reflectare a realității. Iată de ce românul care percepe timpul preponderent liniar, acceptă și caracterul ciclic al lui – o reminiscență/reflectare a experienței general-umane. E cunoscut faptul că timpul e măsurat și folosit total diferit pe diverse continente, dar și de la o țară la alta, fapt ce generează semnificative fricțiuni între popoare. Bunăoară, concepția de timp la americani e cea mai costisitoare. Fiind oameni de acțiune, americanii concep timpul ca o valoare incontestabilă, care trebuie explorată continuu, întrucît, într-o societate bazată pe profit, timpul reprezintă bani (*Time is money*). Or, a devenit deja axiomatic faptul că anglo-saxonii, germanii, scandinavii sînt liniar-activi, dominați de timp și monocronici¹.

¹ A se vedea clasificarea culturilor lumii în legătură cu atitudinea față de timp în 1) liniar-activi; 2) pluri-activi; 3) reactivi [Lewis, p. 38].

Aceasta înseamnă că în procesul desfășurării activității lor, ei nu-și dispersează atenția și preferă să se concentreze asupra unui singur lucru, alocându-i timpul prestabilit. Ei sînt foarte punctuali și stabilesc o corespondență între timpul de lucru și succes. Sud-europenii (italienii, spaniolii), arabii sînt considerați pluri-activi, organizîndu-și activitățile total diferit față de cei liniar-activi. Ei nu se axează pe orare și nu consideră punctualitatea o calitate. Relația cu oamenii, sentimentele sînt considerate mai valoroase decît timpul.

Cu scopul de a stabili locul românilor în această clasificare, am realizat un sondaj de opinie la care au participat 242 de tineri avînd vîrsta cuprinsă între 18-25 de ani, de origine română. În calitate de respondenți au fost aleși studenți ai universităților din Republica Moldova (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți) și România (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași). Trebuie de menționat că factorul determinant pentru alegerea studenților în calitate de respondenți în cadrul experimentului revine faptului că la vîrsta de 17-25 de ani se produce deja formarea identității etnice și lingvare, iar răspunsurile, putem considera, reflectă competența culturală, precum și mentalul românesc. Respondenții au fost rugați să răspundă la cîteva întrebări care ar urma să releve atitudinea românului față de timp.

Astfel, la prima întrebare: ***Aveți o invitație acasă la cineva. Cu cîte minute se consideră bon ton a întîrzia la o întîlnire cu caracter privat?***, dintre cei 242 de respondenți, numai 33 (ceea ce constituie doar 13,6%) au răspuns că nu e bine a se întîrzia, ci e corect să fii punctual. Majoritatea însă consideră că la o întîlnire cu caracter privat se poate întîrzia, începînd cu 1-2 minute pînă la 30 de minute (cf. fig. nr. 1).

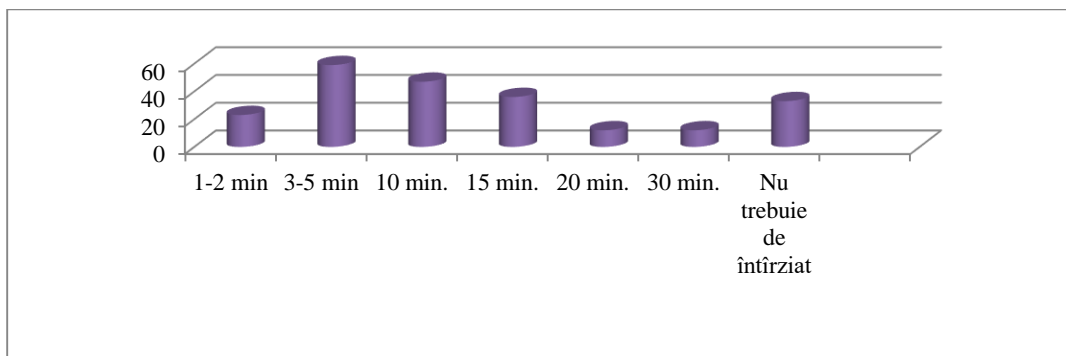

Figura nr. 1. *Cît timp poți întîrzia la o întîlnire cu caracter privat*

În ceea ce privește întrebarea a doua ***Cu cîte minute mai devreme e binevenit să vii la o întîlnire cu caracter privat?***, numai 22 dintre respondenți (ceea ce constituie 9%) consideră că trebuie să fie punctuali, ceilalți își pot permite a veni mai devreme: începînd cu un minut-două pînă la 10 min. (203 respondenți, 83,8%) sau chiar pînă la o jumătate de oră (39, 16, 11%) (cf. fig. nr. 2).

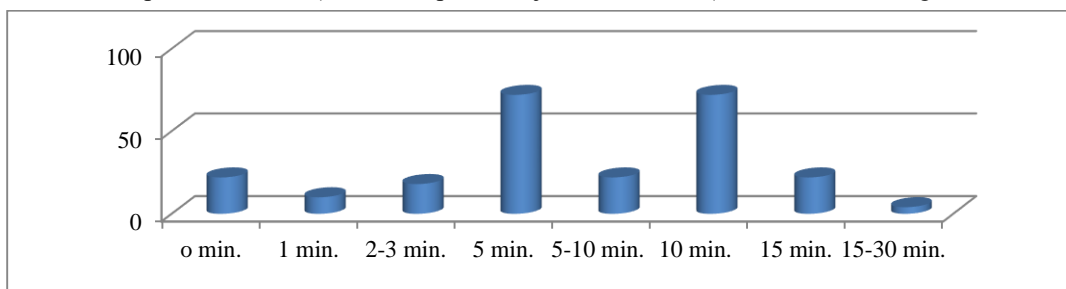

Figura nr. 2. *Cu cît mai devreme poți veni la o întîlnire cu caracter privat*

La întrebarea ***Cu cîte minute se poate întîrzia la întîlnirile cu caracter oficial?*** aproximativ o jumătate dintre respondenți (111, ceea ce constituie 45,8%) au răspuns că e bine să fii punctual, ceilalți (131, adică 54,1%) admit venirea cu întîrziere cu cîteva minute, fie chiar cu o jumătate de oră, unii (aproximativ 5%) precizînd totuși că astfel de întîrzieri trebuie motivate (cf. fig. nr. 3).

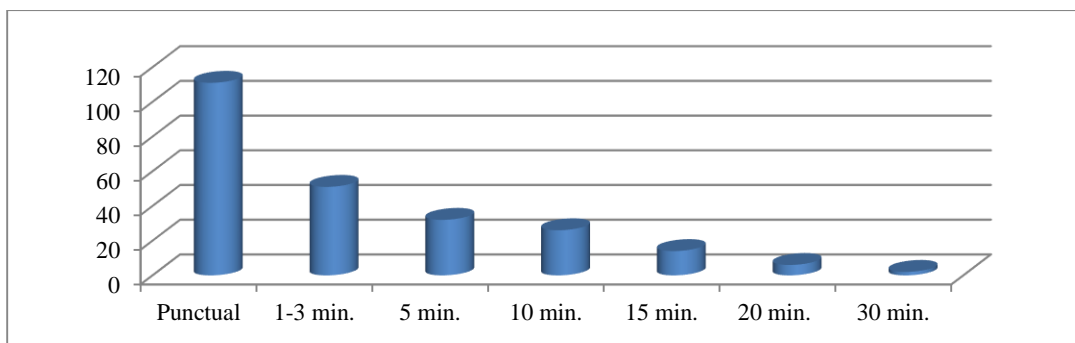

Figura nr. 3. *Cu cât timp e permis a întârzia la întâlnirile cu caracter oficial*

La întrebarea 4. **Cu câte minute mai devreme ai putea să mergi la o întâlnire oficială?**, numai 18 respondenți (7,4%) au răspuns „Trebuie să fim punctuali”, ceilalți (224 de respondenți, adică 92,5%) admit venirea înainte cu câteva minute sau chiar o jumătate de oră (a se vedea fig. nr. 5).

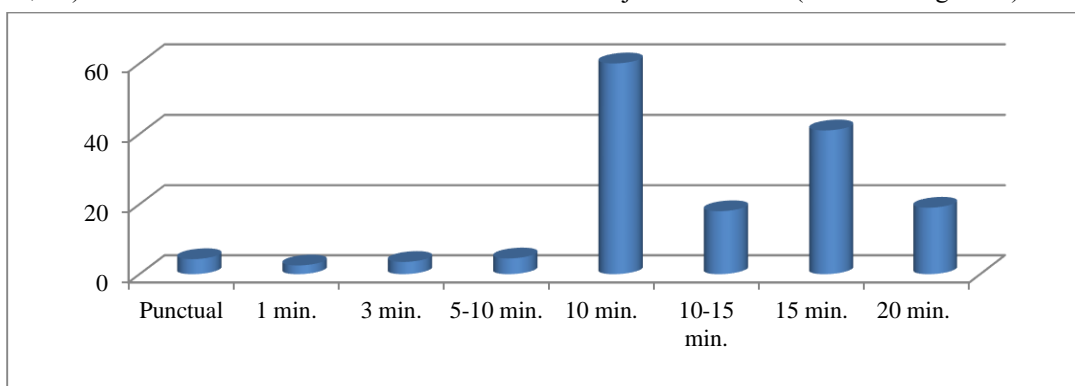

Figura nr. 4. *Cu cât timp înainte e permis a veni la o întâlnire cu caracter oficial*

Cultura modernă și, în special, cea postmodernă dă satisfacție caracterului grăbit și glisării timpului. O putem proba începând cu pictura impresionistă până la arta cinetică, filosofia de gen „romantic” și metafizica contemporană etc. Chiar și practicile și tehnicile cotidiene s-au axat pe satisfacerea imediată a poftelor debordante. E suficient să ne amintim de cafeaua instant care a substituit cafeaua tradițională sau de aparatul foto de tip polaroid ș.a.m.d. Deși pentru societatea actuală timpul a devenit una din resursele cele mai importante, fiind din ce în ce mai des-figurat, parcelat și expus disipării, pentru români însă experiența așteptării, a răgazului și a contemplării sau intrării în durată nu pare deloc a intra într-o perioadă de recul. Desigur, faptul e determinat și la nivel genetic, or, după cum notează C. Rădulescu Motru, „[Românul] este cheltuitor cu timpul, într-o măsură cum nu sunt popoarele din apus. Timpul este pentru român orice, numai monedă nu. La târg stă și se tocmește ceasuri întregi pentru un lucru de nimic. Tot așa, și la petrecere, pierde zile și nopți [...]. S-a spus că [românul] este nedisciplinat în ce privește munca pe terenul economic. Pe când celelalte popoare din Apus păstrează muncii un ritm regulat, ca de ceasornic, poporul român cunoaște munca dezordonată, sub formă mai mult de joc. Românul nu muncește metodic, ci în salturi; are lungi perioade de odihnă, iar la nevoie dă pe brânci și face muncă de sclav”. [5] Astfel, dacă în societatea occidentală punctualitatea e de la sine înțeleasă, în societatea românească în care se fac resimțite influențele orientale, punctualitatea și disciplina nu sunt atât de rigide. Mai mult ca atât, „chiar în societatea românească există diferențe de percepție a timpului, datorate zonelor de influență geografică. De exemplu, cu titlu de amuzament, o întâlnire la ora 15.00, pentru un bănațean înseamnă la 15 fix, iar pentru un bucureștean înseamnă „pe la ora 15”, diferență de percepție care reprezintă un factor consumator de timp”. [4: 27-28] Lipsa de punctualitate e considerată, până azi, un comportament firesc, fără a considera că ar afecta respectul față de propria persoană, precum și față de cei din jur. Drept confirmare a acestui fapt ne poate servi și un studiu recent realizat de doctoranda V. Cebotaroș, care cercetând mijloacele folosite la exprimarea actului de vorbire scuza, își propune

să determine ce este prioritar, în viziunea reprezentanților culturii noastre: respectarea spațiului personal, a posesiei sau a timpului interlocutorului. Conform sondajului în cauză, românii țin cel mai mult la respectarea spațiului, după care respectarea posesiei și, doar în ultimul rînd, la respectarea timpului. [Cebotaroș, 114]

Atitudinea românului față de timp și prețul acestuia o găsim sedimentată și în expresii frazeologice, proverbe și zicători, care denotă caracterul relativ al valorii timpului. Astfel, unele relevă necesitatea prețuirii timpului și necesitatea realizării tuturor lucrurilor la timp. Cf. *Dacă nu semeni poșoi la vreme, pune melesteul pe foc; E anevoie a nimeri vremea la vremea ei; Încuie grajdul după ce i-a mîncat lupul oile; Cînd înflorește mărul, atunci să începi a ara; Ceasul dimineții e aurul vieții; Ceasul pierdut nu-l întoarce anul; Ce e astăzi mîine nu e; Cine are vreme, să n-o piardă; Cum te-ai grăbi, dar vremea trece; Dimineața poartă aur în gură; Lucrul de azi nu se lasă pe mîine; Nu pierde vremea ca să nu te piarză și ea pe tine; Timpul care a trecut nu se mai întoarce; Toate-s cu timp și cu soroc; Un ceas dimineața îi cît trei după-amiază etc.*². Altele, dimpotrivă, sugerează inutilitatea grabei. Cf. *Cine se grăbește, curînd ostenește; Cine se grăbește nu mai nimerește; Cine se grăbește se poticnește; Cine se pornește cu graba se întilnește cu zăbava; Graba strică treaba; Încet vei merge departe vei ajunge; Lumea nu s-a făcut într-o zi; Decît niciodată, mai bine mai tîrziu ș.a.*³. În viziunea filozofului român C. Noica, proverbul consacrat care ilustrează curgerea și devenirea temporală la români este *Ceasul umblă, lovește și vremea stă vremuiește*. G. Stănescu consideră că enunțul *Vremea vremuiește* reprezintă o tautologie, întrucît „*a vremui* nu aduce nimic nou față de *vreme*. O repetă, o definește ca întâmplare, ca repaus. Românul mai spune: «Vremea vremuiește și omul îmbătrînește». Numai omul devine; vremea stă”. [6: 47] Mai mult, o serie de proverbe românești scot în evidență ideea supremației timpului asupra omului. Cf. *Dacă nu ți se pleacă ție vremea, pleacă-te tu vremii; Nu-s vremurile sub cîrma omului, da-i bietul om sub cîrma vremii; Întoarce cojocul după vreme; Timpul face și desface; Vremea toate le găsește toate le topește; Vremea pe toate le rostuiește ș.a.*

În aceeași ordine de idei, cercetînd reprezentarea timpului în mentalul țaranului român, Ernest Bernea ajunge la următoarea concluzie: „Țăranul trăiește trecerea timpului, dar o trăiește vital și armonios, fiindcă a făcut din viață o punte de sărbători, și cînd depășește timpul e pentru a intra în eternitate”. [2: 57] Trebuie de menționat că, de fapt, cauza sărbătorilor a constituit-o „nevoia spirituală de a colora și a valorifica timpul, nicidecum din „lene”, cum au presupus unii comentatori ce găseau o vină țaranului nostru în faptul că respecta cu sfințenie sărbătorile religioase din calendarul ortodox.

În concluzie, subliniem că timpul este lipsit de o existență autonomă, fiind subordonat în întregime conștiinței. Neavînd existență obiectivă, el e trăit și perceput subiectiv ca o categorie interpretată și aplicată în moduri foarte diferite, în funcție de civilizații și de societăți, stadiul de dezvoltare social, pături sociale din aceeași societate și chiar de către indivizi. Astfel, bunăoară, elvețienii au făcut din precizie un simbol național, reprezentat de industria ceasurilor, a instrumentelor optice și a sistemului bancar. Există culturi în care timpul nu e perceput nici liniar, nici nu e raportat la personalități/evenimente, ci e ciclic. Timpul ciclic pierde din prețiozitatea timpului liniar, întrucît e perceput ca posibil de găsit într-un „stoc nelimitat” chiar la următoarea cotitură. Popoarele orientale susțin că atunci cînd Dumnezeu a creat timpul, l-a creat din belșug⁴.

Desigur, într-o societate tradițională, precum e cea românească, „timpul reprezintă, conform opiniei lui Gabriel Stănescu, rodul unei anumite mentalități”. [6: 43] În ceea ce privește atitudinea lor față de valoarea timpului, românii sînt pluri-activi, adică timpul e interpretat de ei ca un bun ce

² Cf. proverbe cu aceeași semnificație din limba rusă: *Часом опоздано - годом не наверстаешь; Готовь сани летом, а телегу зимой; Куй железо, пока горячо; Делу время, потехе час*.

³ Menționăm că numărul proverbelor de acest fel în limba rusă întrece semnificativ numărul celor care implică folosirea rațională și prețuirea timpului. Cf. rus. *время терпит, в русский час много воды утечет, русский час долгов, русский час - все сейчас, год - не неделя - все будет, да не теперь; не под дождем: постойм да подождем; часом море не переедешь, в корове молоко не прокиснет, подожди, еще кукушка не прилетела, у Бога времени (дней впереди) много*.

⁴ Atitudinea thailandezilor față de timp este, în mod obișnuit, exprimată prin metafora *piscinei* căreia aceștia îi dau înconjur lent. Metafora respectivă e valabilă pentru atitudinea tuturor asiaticilor, care, în loc să abordeze problema imediat, se învîrtesc în jurul ei preț de cîteva zile/săptămîni etc.

poate fi manevrat, modelat, dilatat sau de care te poți lipsi, indiferent de ce indică ceasul. Enunțuri de genul „Nu am timp. Trebuie să fug, ca să nu întârzii”, utilizate de americani, ce denotă o atitudine supusă față de timp și orare, românilor le trezește, cel mai adesea, dispreț.

Trinca L.

Time: cultural universal vs. ethnolingual vision

Abstract: The conceptualization of time is directly related to people's culture since it is formed as a result of practical cognitive activity and has national specific traits determined by historical, religious, natural, geographical and social peculiarities. Time is measured and used totally differently on different continents and in different countries. Depending on this, nations are classified into monochronic and polychronic. To determine the place of Romanian people in this classification, we conducted a survey involving 242 young people of Romanian origin. While punctuality is self-evident in Western society, in Romanian society, in which the Oriental influences are felt, punctuality and discipline are not so rigid. As for the attitude to the value of time, Romanians are pluri-active, i.e. time is interpreted by them as goods that can be manipulated, shaped, expanded or as something you can do without, no matter what the clock shows.

Keywords: socio-cultural category, ethnolingual vision, people's mentality, ethnic and linguistic identity, monochronic, polychronic

Referințe bibliografice:

1. Bădescu, Ilie. *Timp și cultură. Trei teme de antropologie istorică*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1988.
2. Bernea, Ernest. *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, București, Humanitas, 2005.
3. Lewis, R.D. *Să cunoaștem mai bine popoarele lumii. Cum să te descurci cu succes în diferite tipuri de cultură*, traducere M. Nițu, Iași, Editura Niculescu, 2005.
4. Pincovschi, Irina, Mihai, Mihaela. *Managementul timpului*, București, Editura H*G*A*, 2001.
5. Rădulescu-Motru, Constantin. *Timp și destin*, București, Editura Minerva, 1997.
6. Stănescu, Gabriel. *Timp și ființă românească // Eseu despre ființa românească*, Norcross, Editura Criterion Publishing, 2000.